

Visita a quatre llocs d'interès d'Alpicat

.....
Fabià Corretgé Blasi
.....

Amb motiu de les Primeres Jornades d'Estudis del Segrià, que va organitzar el Centre d'Estudis Comarcals del Segrià, a Alpicat, el 23 de novembre de 2013, es va dur a terme una visita guiada per diversos llocs d'interès d'aquesta població: el carrer del Centre, cal Negre, l'església parroquial i l'antic cementiri d'Alpicat. En aquests escenaris vam explicar una part important de la història d'Alpicat.

L'Alpicat actual té poc a veure amb el que ha estat el seu passat. Històricament, fou un poble petit, amb pocs recursos econòmics, a mercè dels dictats de la capital, cosa que ha contribuït que el seu patrimoni no sigui molt destacable. En les darreres dècades, però, Alpicat ha esdevingut un poble pròsper, pel seu nivell de vida, de benestar i per la proximitat a Lleida. El ràpid desenvolupament urbanístic de la dècada dels 90 i principi d'aquest segle ha transformat completament el seu aspecte. Un urbanisme planificat, amb l'aprovació d'unes pioneres normes subsidiàries l'any 1982, uns precedents històrics amb l'aparició d'urbanitzacions residencials als anys setanta i uns anys de bonança, han convertit Alpicat en el poble residencial per excel·lència de Lleida.

Els orígens remots de la població els hem de cercar en temps prehistòrics, amb restes ceràmiques de l'edat del Bronze trobades al peu del tossal de la Teuleria vella. També hi trobem l'empremta romana

en les vies de comunicació: la via romana que anava d'Ilerda a Osca passava per l'est de la població i, de fet, és el límit del terme municipal d'Alpicat. Tanmateix, aquestes vies eren un pol d'atracció per diferents assentaments de tipus agrícola i residencial (algunes restes d'àmfores en corroborarien l'existència en el terme d'Alpicat).

De l'època sarraïna hem heretat part de la nostra idiosincràsia. El mateix nom del poble (que originàriament devia tractar-se d'una almúnia o turris) ja ens apareix com a límit de Castellblanc de Llitera l'any 1174. També els recs històrics de Pinyana, del qual més tard en derivarà un ramal propi d'Alpicat, el Rec Nou.

L'escassetat de documents ens impedeix saber en quin moment, i per part de quin senyor, es va impulsar la fundació del nou poble, després de la conquesta cristiana. Però sí que hem pogut limitar el període en què es va produir: la segona meitat del segle XIII. Al 1303, ens apareix Vilanova d'Alpicat com a poble de contribució de Lleida, amb la peculiaritat que estava dins del terme de Lleida i era considerat com un carrer i una parròquia més de la ciutat.

EL CARRER DEL CENTRE

En la part més elevada del nucli antic d'Alpicat trobem el carrer del Centre. És un carrer d'origen medieval vinculat a la fundació del poble, amb una morfologia particular: carrer estret i llarg, amb cases, amb un parcel·lari molt regular, totes encarades cap l'interior, fent un clos i, per tant, amb una clara intencionalitat defensiva.

“ el que estem definint amb aquest carrer és una vila nova, un poble de nova creació, amb una planificació

Fins al 1948 el nom oficial d'Alpicat era Vilanova d'Alpicat i, precisament, el que estem definint amb aquest carrer és una vila nova, un poble de nova creació, amb una planificació i una intencionalitat administrativa, defensiva i de control social. L'estreta vinculació que posteriorment s'establí amb la Paeria i la nul·la referència anterior a cap donació

per part d'algun senyor laic o religiós ens fa pensar que foren els propis paers de Lleida qui propiciaren la fundació de Vilanova d'Alpicat, imitant el que havien fet els templers o senyors laics a Vilanova de Segrià o Vilanova de la Barca.

Des de la segona meitat del segle XIII fins a principi del XVIII, Vilanova d'Alpicat fou un poble de contribució de Lleida, igual que Bell-lloc, els Alamús o les Borges. Els paers mantenien sobre el poble la jurisdicció civil i la criminal, cosa que els permetia nomenar-ne els càrrecs públics (un batlle i dos jurats) i administrar-ne la justícia. A diferència dels altres pobles de contribució, els veïns de Vilanova d'Alpicat eren francs del peatge al pont de Lleida, però com a contrapartida havien de pagar les Comuns Imposicions (un impost de vuit lliures), a més de l'impost sobre la verema i el de sequiatge.

CAL NEGRE

El segle XVIII és un segle d'inflexió en la història de Vilanova d'Alpicat. Enrere es deixa un cicle històric caracteritzat per la pertinença de la nostra població a la ciutat de Lleida i s'inicia un nou període amb profunds canvis socioeconòmics i polítics. Paradoxalment, els nefasts decrets de Nova Planta, van tindre una influència positiva en la història de la població. La Paeria va perdre els privilegis que tenia vers el poble i va permetre la constitució, per primera vegada, d'un ajuntament, no sense un llarg plet. És, en aquest segle, quan la ramaderia transhumant pirinenca recobra la importància i tot el pla de Lleida en serà destí (Alpicat també). Això comportà un moviment econòmic i un important ingrés per a les noves arques municipals.

Gràcies a aquests anys de bonances econòmiques i socials, Alpicat notà una gran embranzida pel que fa al seu desenvolupament: l'augment demogràfic, la roturació de noves terres, la diversificació de cultius i, com a conseqüència, el creixement urbanístic. Vilanova d'Alpicat deixà de ser un sol carrer i s'expandí cap a la falda del turó. El carrer Major es convertí en el nou eix del poble, on s'edificaren les principals cases pairals (cal Negre, ca l'Agustí, cal Paulico, cal Palanca, etc.), i l'antic edifici de l'Ajuntament. En aquest moment es reconstruí l'antic molí medieval d'Alpicat, el molí de Canet (1797), i l'església parroquial (1793).

D'entre aquests edificis (a banda de l'església) destaquem cal Negre, per les seues dimensions, per la seua estructura constructiva i pel seu relatiu bon estat de conservació. La seua localització privilegiada a la vora de l'església configura el conjunt d'interès històric i arquitectònic més important i pintoresc de la població. L'edifici presenta diverses fases constructives: l'originària que, com indica l'epígraf de la porta del carrer Major, data de 1741; una segona fase, datada al 1798, que te una continuïtat amb l'anterior; i una tercera ampliació, que datariem de mitjan segle XIX, amb uns materials constructius més pobres, que condicionen l'arrebossat d'aquesta part de la casa. L'edifici fou habitat fins pràcticament l'any 2000. Actualment és propietat de l'Ajuntament.

Cal Negre exemplifica un prototipus de casa rural que dona solució a totes les necessitats que tenia una família pagesa. L'espai podia allotjar una família extensa amb dos nivells habitables, però també hi devia haver lloc pels mossos (en les estances inferiors). El celler i el cup ens indiquen la importància que tenia la viticultura, un dels puntals de la nostra comunitat que, al llarg dels segles, s'ha mantingut, cosa que certifica els nombrosos cellers que hi havia al poble. El bestiar, tant de tir com d'autoconsum, i les eines del camp tenien el seu espai a la planta baixa, on s'obriren diferents portes per independitzar l'entrada a les zones nobles. A la part de darrere, i en un nivell inferior, hi havia un ampli corral utilitzat probablement per guardar ramats de bestiar.

Cal Negre ha estat vinculada, d'antuvi, a la família Farreres i, curiosament, aquesta família no destaca entre els principals propietaris agrícoles de la població com podríem imaginar-nos pel fet de tindre una casa tan destacada. Per esbrinar aquest misteri hem d'endinsar-nos en l'arbre genealògic de la família. Al 1808, el primer Juan Farreres es casà amb la pubilla Francisca Sales (moment a partir del qual aquest cognom queda vinculat a la casa). Un avantpassat d'aquesta pubilla, Mateu Sales, destacà, al 1741, com a prohoms que, a banda de tindre diversos jornals de terra, posseïa una gran pleta. Deduïm, doncs, que Mateu Sales, tractant de bestiar o ramader, va construir cal Negre per establir-hi el seu pròsper negoci, fet que ens confirmaria la importància de la ramaderia en aquest període.

L'ESGLÉSIA D'ALPICAT

L'altre edifici destacable de la població és l'església parroquial de sant Bartomeu apòstol, construïda a final del segle XVIII, com ja hem dit. Anteriorment, però, existia en el mateix indret una esglésiola de començament del segle XIV. Per les poques notícies existents devia tindre un campanar d'espaldanya i devia estar construïda amb materials pobres, com la tova. Les poques restes escultòriques d'aquesta església tenen traces gòtiques (un cap de sant Bernat, una predel·la de l'altar i un basament de columna). Originàriament, aquesta església depenia de la parròquia de Sant Gil, de Lleida (1359), i ja al 1440 la trobem constituïda com a parròquia.

“ Per les poques notícies existents devia tindre un campanar d'espaldanya i devia estar construïda amb materials pobres, com la tova

Les guerres dels Segadors i de Successió provocaren un important deteriorament de l'església. Malgrat que es va reconstruir després de cada contesa, a mitjan segle XVIII es fa imperativa la necessitat

“ Els principals protagonistes d'aquesta història foren els veïns del poble, que arribaren a un acord previ per imposar-se l'impost d'un vintè per sufragar l'obra

de construir-ne una de nova. Els principals protagonistes d'aquesta història foren els veïns del poble, que arribaren a un acord previ per imposar-se l'impost d'un vintè per sufragar l'obra.

El procés s'inicià el 14 de desembre de 1780, mentre era batlle de la població Josep Escuer, qui, després d'obtenir els permisos reglamentaris del Consejo de Castilla, va treure a subhasta l'obra. Va guanyar-la el mestre d'obres Antoni Badat, de Castellserà, per 3.900 lliures barceloneses, per construir un edifici d'una sola nau, amb dos

corredors laterals, que configuren petites capelles, un campanar de vuit cares, amb una façana lleugerament barroca i un interior més neoclàssic, cosa que configura les característiques arquitectòniques pròpies del neoclassicisme barroc.

L'obra estava prevista enllestir-la en tres anys, però modificacions en el projecte i males anyades van fer allargar el procés de construcció més de quinze anys. En aquest conflicte va prendre un paper determinant el bisbe de Lleida Gerónimo María de Torres, qui, en diferents visites pastorals, pressionà i amenaçà amb excomunionis si no s'acabava l'església. En aquest punt, apareixen quatre veïns destacats de la població que fan una aportació extraordinària per poder acabar l'obra, a canvi d'obtenir una capella i el dret a ser enterrats a l'interior de l'església, en unes criptes familiars.

ANTIC CEMENTIRI D'ALPICAT

Per acabar aquest recorregut per la història d'Alpicat i els principals llocs d'interès de la població, podem visitar un espai amb un especial caire emotiu. En el lloc que ocupa l'actual plaça de Gaudí estava situat l'antic cementiri del municipi que, per avatars de la història, prengué un inesperat protagonisme durant la Guerra Civil.

Per motius geogràfics, sanitaris i legislatius, l'any 1829 es construí un cementiri a Alpicat, als afores del nucli urbà, concretament al camí de Malpartit. Tenia uns 1.600 m2 d'extensió, amb una renglera de nínxols i una capella dedicada a la Santíssima Trinitat.

En el decurs de la Guerra Civil, a l'abril de 1938, el front de guerra s'establí al llarg del riu Segre i Lleida ciutat quedà dividida i sense cementiri (recordem que el fossar de Lleida estava situat a la banda esquerra del riu). Les noves autoritats franquistes acordaren, pocs dies després de l'ocupació, convertir el cementiri d'Alpicat en el de referència de Lleida, per la qual cosa, durant els vuit mesos llargs que el front s'estabilitzà al Segre, els morts que es produïen a Lleida eren enterrats a Alpicat.

En aquest temps, 418 persones foren enterrades al cementiri d'Alpicat. El grup més nombros fou de militars de l'exèrcit franquista que moriren durant els combats al llarg del Segre, des de Seròs fins a Lleida i Vilanova de la Barca. Molts d'ells foren traslladats malferits a l'hospital de guerra situat a Lleida, on acabaven morint. L'altre grup important de víctimes són les civils que moriren per múltiples causes: accidents, bombardejos, penúries... Per últim, cal destacar les 22 persones afusellades en la tàpia del cementiri d'Alpicat, que foren les primeres víctimes de la repressió franquista a Catalunya.

Tot plegat comportà que el cementiri d'Alpicat quedés ple i poc després d'acabada la guerra, a l'agost de 1939, s'inaugurà el nou fossar, al camí d'Alguaire. L'antic cementiri quedà en desús i, a poc a poc, es va anar degradant fins que, al 1973, fou clausurat. L'any 2006, en el procés de recuperació de la memòria històrica d'aquests fets, es va instal·lar uns panells informatius per recordar-ho.